

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת משפטים

"וַיִּקְרָאוּ בַּסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַּמִּקְרָא"

מדרייקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

משקל קָטַל – בעלי מקצוע

בפרק כא התורה עוסקת בדינו של שור מועד:

"וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא מִתְמַל שְׁלֶשֶׁם וְהוּעַד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהֵמִית אִישׁ אִו אִשָּׁה הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעַלָיו יוּמָת" (כא, כט)

– שור מועד שהרג אדם.

"אוּ נֹדַע כִּי שׁוֹר נִגָּח הוּא מִתְמַמּוֹל שְׁלֶשֶׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעַלָיו שְׁלֵם יִשְׁלֵם שׁוֹר תַּחַת הַשׁוֹר וְהֵמִית יִהְיֶה לוֹ" (כא, 17)

– שור מועד שהרג שור.

על פי ניקוד המלה **נִגָּח** לפנינו שם ממשקל 'קָטַל' שמאפיין בעלי מקצוע ומנוקד בפתח ואחריה קמץ ודגש חזק (כמו נָגַר, טָבַח). כלומר, השור נוגח באופן קבוע – (מתמול שְׁלֶשֶׁם) ולכן הוא קיבל את שמו יִנְגָח. לעומת זאת, הפועל בעבר בבניין קל "נִגַּח" מנוקד בקמץ פתח ללא דגש.

רש"י מלמדנו זאת בקצרה בסוף פרשת וירא, התורה מספרת על ישמעאל – "וַיִּגְדֵּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֵה קִשָּׁת" (בראשית כא, כ).

כותב רש"י: "קִשָּׁת – עַל שֵׁם הָאֲמֻנוֹת, כְּמוֹ: חֲמֶר, גְּמַל, לַיִד; לְפִיכָּה הֵשִׁי"ן מוֹדְגָּשֶׁת". כלומר, רש"י מלמדנו שיקשתי אינו פועל אלא שם, והראיה – "לְפִיכָּה הֵשִׁי"ן מוֹדְגָּשֶׁת".

דוגמה נוספת לכך היא תאור התורה את אנשי סדום. "וְאֲנָשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחֲטָאִים" (בראשית יג, יג). גם כאן במילה **חֲטָאִים** הניקוד הוא פתח קמץ דגש חזק.

מסביר שם הרש"ר הירש: "אִין לך אדם שאינו חוטא באקראי, אך לא כל אדם הוא חֲטָא (חֲטָא – במשקל גֻּב). אדם שהחטא קבוע באופיו הרי הוא קרוי חֲטָא".

עתה נבין היטב את דברי הגמרא במסכת ברכות דף י' עמוד א': "הנהו בריוני [אותם בריונים] דהוו בשבבותיה דרבי מאיר [שהיו בשכנותו של רבי מאיר], והוו קא מצערו ליה טובא [והיו מצערים אותו מאוד], הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עלויהו [היה מבקש רבי מאיר רחמים עליהם] כי היכי דלימותו [כך שימותו]. אמרה ליה [אמרה לו] ברוריא דביתהו [ברוריה אשתו], מאי דעתך משום דכתיב [שכתוב] (תהלים קד, לה) "יִתְמוּ חֲטָאִים"? מי כתיב [האם כתוב] "חוטאים"? "חֲטָאִים" כתיב.

ברוריה אומרת לרבי מאיר שרק על החוטא בקביעות, שחטאו אומנתו, נאמר: "יִתְמוּ חֲטָאִים", אך על החוטא שלא בקביעות אין להתפלל שימות. יש להניח כי ברוריה למדה זאת מניקוד המלה "חֲטָאִים", שמלמדנו שמדובר באדם שהוא "חֲטָא" בקביעות, ולא כשכניהם שהיו רק חוטאים.

דוגמא נוספת בפרשתנו: אִם בַּמְחִתָּרֶת יִמָּצֵא הַגִּבּוֹר ... (כב, א)

שם המספר בסמיכות

"אם אֶחָרֶת יִקַּח לוֹ שְׂאֲרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגָּרַע. וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיִּצְאָה חֲנָם אֵין כָּסֶף" (שמות כא, י-יא).

וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ – מפרש רש"י: "אִם אֶחָת מִשְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ. וְאִם הֵן הַשְּׁלוֹשׁ? וַיַּעֲדָנָה לוֹ, אוֹ לְבָנוֹ, אוֹ יִגָּרַע מִפְּדִיוֹנָה וְתֵלַח. וְזֶה לֹא יַעֲדָה, לֹא לוֹ וְלֹא לְבָנוֹ, וְהִיא לֹא הָיָה זְיָדָה לְפָדוֹת אֶת עַלְמָה".

על פי רש"י המילים "שֶׁלֶשׁ אֱלֹהִים" מתייחסות לשלוש פעולות (אלה = מאזכר).

היות שמדובר בלשון נקבה הסמיכות היא **שֶׁלֶשׁ** ולא – ישלושת'.

וכן יש לומר – שְׁלוֹשׁ התלמידות, ולא – שלושת התלמידות, ארבע האמהות ולא ארבעת האמהות, עשר המכות ולא עשרת המכות. ובלשון זכר יש לומר: עשרת השבטים, שלושת האבות וכדו'.

מפיק בה"א

"אם רָעָה בְּעֵינַי אֲדַנְיָה אֲשֶׁר לוֹ יַעֲדָה וְהִפְדָּה לְעַם נְכָרִי לֹא יִמְשַׁל לְמִכְרָהּ בְּבִגְדוֹ בָּהּ. ... אִם אֲחֶרֶת יִקַּח לוֹ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע" (כא ח - י)

מפיק הוא נקודה שנכתבת בה"א שבסוף מילה. מפיק (מהשורש נפ"ק) היא מילה בארמית שפירושה "מוציא". כמו בצרוף – "מאי נפקא מנה". המפיק מציין שיש להוציא את ה"ה", כלומר לבטא אותה. המפיק מופיע בפרשה במקרים הבאים:

- א. לציון שייכות בגוף שלישי נקבה של שם עצם יחיד: **שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ עִנְתָּהּ**
- ב. נטייה של אות היחס בי בגוף שלישי נקבה: **בָּהּ**.
- ג. לציון מושא ישיר חבור בנקבה (פועל + אותה): **יַעֲדָה וְהִפְדָּה לְמִכְרָהּ**

פעלים סבילים – נפעל, פפעל והפעל

בנין נפעל

בנין נפעל בעבר: **וְנִמְכַר, נְשַׁבֵּר אֶז-נְשַׁבֵּה.**

בנין נפעל בעתיד: **וְסִימְנוּ חַד"ק – חִירִיק דַּגֵּשׁ וְקִמְצָ – יִנְצְוּ, יִסְקְלוּ, יִמָּצְאוּ, יִנְקָמוּ, תִּמָּצְאוּ, יִגָּנוּ, יִטְרְפוּ, וְיִנְפְּשׁוּ, יִשְׁמְעוּ, תִּשְׁמְרוּ** (ובבנין קל תִּשְׁמְרוּ).

הדגש בפה"פ הוא תשלום להידמות של ני הבנין בפה"פ.

בנין נפעל בציווי: הַשְׁמֵר סימנו חד"ק.

בנין נפעל פה"פ גרונית בעתיד: לא יבוא דגש בפה"פ הגרונית וכתשלום

לדגש, החיריק שבאות המוספית מתארך לצירה: **וְעִנֵּשׁ**, **וְאָכַל**, **וְרָאוּ** – **וְרָאָה**.

בנין נפעל פה"פ גרונית בעבר: **וְנָאֲכַל** – פה"פ הגרונית לא תנוקד בשוא

נח אלא בחטף סגול והאות שלפניה מקבלת את תנועת החטף-סגול.

תופעה זו מוכרת גם בניקוד של אותיות בומ"פ. למשל: **וְעָבְדוּ**.

בנין פֶּעַל

וְגָנַב – יש דגש חזק תבניתי בעה"פ.

בנין הִפְעֵל

בעבר: **וְהוֹעֵד**, **וְהִכָּה**.

בעתיד: **יוֹמֵת**, **יִלָּם**, **יוֹשֵׁת**

יִחָרַם – על פי מסורת ההגייה הספרדית הוגים את האות י' בקמץ גדול (המתג

ליד התנועה מסמן אותה כתנועה גדולה) והאות ח' בקמץ קטן.

פעלים ושורשים בפרשה

השורש נט"ה

ולא-תִעַנְהָ עַל-רֵב לְנִטָּת אַחֲרַי רַבִּים לְהִטָּת (כג, ב)

השורש נט"ה – לְנִטָּת בבנין קל, לְהִטָּת בבנין הפעיל.

הדגש באות ט' הוא תשלום להידמות אות השורש נ' בנטייה.

השורש אי"ב

וְאַיִבְתִּי אֶת-אַיִבִּיךָ (כג, כב)

פועל מהשורש אי"ב.

שורש זה מופיע במקרא ברוב המקרים כשם עצם: אייב, אייבה.

דוגמא נוספת לפועל: וַיְהִי שְׂאוֹל אֵיב אֶת-דָּוִד (שמואל א, יח כט).

זוהי צורת הבינוני של הפועל (הווה) שמשמשת כפועל וכשם.

השורש בג"ד

בְּבִגְדוֹ-בָהּ (כא, ח)

רש"י: "בְּבִגְדוֹ-בָהּ - אִם בָּח לְבִגְדָהּ, שָׁלַח לְהַיִּס בָּהּ מַלְוֹת יַעוּד, וְכֵן לְבִיָּהּ מֵאַחַר שְׂפָגַד בָּהּ וּמְכָרָהּ לְזָהָה".

הצורה **בְּבִגְדוֹ** היא צורת מקור נטוי במשמעות של בגידה.

אין הכוונה ל"בגד שלו".

השורש המ"ם

וְהַמְתִּי אֶת-כָּל-הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָהֶם (כג, כז)

רש"י: וְהַמְתִּי - כָּמוֹ וְהַמְתִּי, וְתַרְגוּמוֹ וְאַשְׁגֵּשׁ. וְכֵן כָּל תְּבִיעַ שְׁפַעַל שְׁלָה בְּכַפֵּל אֹת לְאַחֲרוֹנָה, כְּשֶׁתְּהַפִּיךְ לְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן פְּעֻלָּתִי, יֵשׁ מְקוֹמוֹת שְׁנוּטִיל אֹת הַכְּפוּלָה וּמְדַגֵּשׁ אֶת הָאֹת וְנוֹקְדוֹ בְּמִלְאָפּוֹס.

פגון והמתי מגזרת והמם גלגל עגלתו (ישעיהו כ"ח), וסבותי (קהלת ב'), מגזרת וסבב צית אל (שמואל א ז', ט"ז), דלתי (תהילים קט"ז), מגזרת דללו וחרבו (ישעיהו י"ט), על פפים חקתיך (ישעיהו מ"ט, ט"ז), מגזרת חקתי לב (סופטים ה'), את מי רלתי (שמואל א י"ב, ג'), מגזרת רלז עזב דלים (איוב כ').

והמתרגם והמתי וחקטל, טועה הוא, שאלו מגזרת מיתה הנה, אין ה"א שלה צפתח ולא מ"ם שלה מדגשת ולא נקודה מלאפום.

אלא והמתי פגון והמפה את העם הזה (במדבר י"ד:ט"ו), והפיו מדגשת לפי שפבא צמקום שפי תויו, האחת נקשת – לפי שאין מיתה בלא תיו – והאחרת משמשת, כמו אמרתי, חטאתי, עשיתי.

וכן ונתפי הפיו מדגשת, שהיא צאה צמקום שפים, לפי שהיה כריך שלש תויו – שפים ליסוד, כמו ציוס פת ה' (יהושע י'), מפת אלהים היא (קהלת ג'), והשלישית לשמוש.

רש"י מסביר שהדגש באות מי בא כתשלום להתלכדות של שתי אותיות השורש המ"מ ל – מי אחת.

ומסביר רש"י שאין מילה זו מהשורש מו"ת, שאם כן היה דגש משלים באות תי עקב הידמות של שתי האותיות: תי השורש ותי הגוף.

מילים בפרשה

השורש צד"ה או צו"ד?

וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה (כא, יג)

וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה – לא חרב לו ולא נתפון. צָדָה – לשון חרב, וכן הוא אומר "ואתה צדה את נפשי" (שמואל א כ"ד).

ולא יתכן לומר צדה לשון "הצד ציד" (בראשית כ"ז), שצידת חיות אין נוכל ה"א צפעל שלה, ושם דבר צה ציד, וזה שם דבר צו צדיה, ופעל שלו אודה, וזה הפעל שלו צד. ואומר אני פתרונו פתרגומו – ודלל כמן לה.

וּמִנְחָם חִזְּרוּ בְּחֶלֶק כָּד לַיָּד, וְאִין חָנִי מוֹדָה לוֹ; וְאִם יֵשׁ לְחִזְּרוּ בְּאַחַת מִמִּחְלָקוֹת שָׁל כָּד, נְחִזְּרֵנוּ בְּחֶלֶק "עַל כָּד תִּנְשְׂאוּ" (ישעיהו ס"ו), "כָּדָה אוֹרָה" (שמואל א' כ'), "וּמְלִין לְכָד בְּעֶלְמָה יִמְלַל" (דניאל ז'), חָף כָּאון חָפֵר לֹא כָדָה – לֹא כָדָד לְמֵאֵל לוֹ שׂוֹם כָּד מִיָּתָה; וְחָף זֶה יֵשׁ לְהַרְהֵר עָלָיו, מְכַל מְקוֹם לְשׂוֹן אוֹרֵב הוּא.

רש"י מסביר שהפועל **צָדָה** הוא מהשורש צד"ה ושם הפועל שלו הוא צדייה.

לא ייתכן לפרש פועל זה במשמעות של צייד, כי בשורש צו"ד אין ה"א.

שורש זו"ד

וְכִי-יָזַד אִישׁ עַל-רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעָרְמָה (כא, יד)

שורש זו"ד בבנין הפעיל, במשמעות של עשיית רע ברצון וכוונה.

שורש זה מופיע במקרא בפעלים ובשמות: זָדוּ עֲלֵיהֶם, בְּזָדוֹן, הַיָּמִים הַזֵּידוֹנִים.

מהו אנרוף?

וְהִכָּה-אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ בְּאַבֵּן אוֹ בְּאַגְרֹף (כא, יח)

רשב"ם: לפי הפשט: ... מִין אבֵּן אוֹ לִבְנָה שֶהָרִי בִהֲשַׁלְכַת אבֵּן מִדְּבַר הַכְּתוּב.

רמב"ן: על לשון רבותינו אנרוף הוא הִיד שִׁיקְבְּצוֹ הַאֲצַבְעוֹת לְתוֹךְ הַכַּף לְהַכּוֹת בָּהּ...

ואחרים אמרו (ראב"ע): כי אנרוף רגב עפר, מלשון: עבשו פרודות תחת מגרפותיהן (יואל א', יז), והאל"ף כאל"ף אזורע (ירמיהו לב, כא), [והוא דעת אונקלוס שאמר: בכורמיוא].

דחיק

כְּמִשְׁפָּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה-לָהּ (כא, ט)

דגש באות לי בראש המילה. זהו דחיק להדגשת האות המרוחקת מהטעם של המילה הראשונה.

מ' השייכות ומ' המושא

בפסוק שלפנינו ישנן מילים שמסתיימות באות מ'. לאות זו שני תפקידים – לציון שייכות ולציון מושא.

לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם וְלֹא תִעֲבֹדֵם וְלֹא
תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הָרַס תְּהַרְסֵם וְשַׁבַּר תִּשְׁבַּר
מִצְבֹּתֵיהֶם (כג, כד)

מ' השייכות: לְאֱלֹהֵיהֶם – לאלו-הים שלהם.

כַּמַּעֲשִׂיהֶם – כמעשים שלהם.

מִצְבֹּתֵיהֶם – המצבות שלהם.

מ' המושא: וְלֹא תִעֲבֹדֵם – ולא תעבוד אותם.

כִּי הָרַס תְּהַרְסֵם – תהרוס אותם.

ניבים ופתגמים בפרשה

"... וְרָצַע אֶדְנִי אֶת-אֲזְנוֹ בַּמְרָצֵעַ וְעִבְדוּ לְעֹלָם" (כא, ו)

עבד נרצע - עבד לעולם, עבד צייתן (עבד שרצעו את אוזנו בהסכמתו).

"עֵין תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן... " (כא, כד)

עין תחת עין - מידה כנגד מידה, עונש וגמול ביחס ישיר לנזק שנגרם.

אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטֹּת (כג, ב)

אחרי רבים להטות - יש לנהוג לפי החלטת הרוב, לא לפרוש מהציבור.

"וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (כד, ז)

נעשה ונשמע - נציית ציות מלא, קודם נבצע ורק אח"כ נשאל מה המטרה.

להארות, הערות

והצטרפות לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm